

20-ASR O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI MUAMMOLARI

FarDU Filologiya fakultet 4-bosqichi talabasi

Nabiyeva Sadoqatbonu

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada 20-asr o‘zbek tilshunosligining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ushbu davrda yuzaga kelgan asosiy ilmiy muammolar keng va tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xususan, yozuv islohoti, adabiy til me‘yorlarining shakllanishi, terminologiya masalalari, dialektologiya, leksikologiya va grammatik tadqiqotlarning rivoji hamda til siyosatining ta‘siri ilmiy asosda yoritiladi. Mazkur ish o‘zbek tilshunosligining tarixiy taraqqiyotini anglashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.*

***Kalit so‘zlar:** O‘zbek tilshunosligi, 20-asr, yozuv islohoti, adabiy til, terminologiya, dialektologiya, grammatika, til siyosati, leksikologiya, lingvistika.*

Kirish

20-asr o‘zbek tilshunosligi tarixida tub burilishlar davri hisoblanadi. Bu davrda o‘zbek tili nafaqat ilmiy tadqiqot ob‘ekti sifatida shakllandi, balki davlat siyosati, madaniyat va ma‘rifat bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlandi. Tilning ijtimoiy vazifalari kengaydi, uning me‘yorlashuvi va standartlashuvi masalalari dolzarb bo‘lib qoldi.

XX asr boshlarida jadidchilik harakati vakillari o‘zbek tilining rivojiga katta hissa qo‘shdilar. Ular milliy tilni rivojlantirish, uni xalq tiliga yaqinlashtirish, yozuvni soddalashtirish kabi masalalarni ilgari surdilar. Keyinchalik sovet davrida til siyosati yangi bosqichga o‘tdi va bu jarayon tilshunoslik rivojiga ham ijobiy, ham salbiy ta‘sir ko‘rsatdi.

Asosiy qism

Yozuv islohoti muammolari. 20-asr davomida o‘zbek yozuvi bir necha marotaba o‘zgartirildi. Dastlab arab yozuvi qo‘llanilgan bo‘lsa, 1929-yilda lotin yozuviga o‘tildi, 1940-yildan esa kirill yozuvi joriy qilindi. Bu o‘zgarishlar siyosiy

qarorlar asosida amalga oshirilgan bo‘lib, til taraqqiyotiga murakkab ta’sir ko‘rsatdi. Yozuv almashinuvi natijasida avlodlar o‘rtasida uzilish yuzaga keldi. Eski yozuvda yaratilgan boy ilmiy va badiiy meros yangi avlod uchun tushunarsiz bo‘lib qoldi. Bu esa madaniy merosning uzluksizligini ta’minlashda muammolar tug‘dirdi. Adabiy til me’yorlarini shakllantirish. O‘zbek adabiy tilining me’yorlari aynan 20-asrda ilmiy asosda ishlab chiqildi. Fonetik, morfologik, sintaktik va leksik me’yorlarni belgilash jarayoni uzoq davom etdi. Bu jarayonda tilshunos olimlarning ilmiy izlanishlari muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Biroq o‘zbek tilining shevalarga boyligi adabiy til me’yorlarini belgilashni murakkablashtirdi. Har bir hudud o‘ziga xos til xususiyatlariga ega bo‘lgani sababli yagona me’yorni tanlash masalasi bahsli bo‘lib qoldi.

Terminologiya muammolari

20-asrda fan va texnika jadal rivojlandi, bu esa yangi tushunchalarni ifodalash zaruratini tug‘dirdi. Termin yaratishda milliylik va xalqchilik tamoyillari muhim o‘rin tutdi. Biroq amaliyotda ko‘plab terminlar rus tilidan o‘zlashdi. Bu holat o‘zbek tilining lug‘at boyligiga ta’sir ko‘rsatdi. Ba’zi hollarda milliy terminlar yaratish imkoniyati bo‘lsa-da, o‘zlashma so‘zlar keng qo‘llanildi. Natijada terminologiya tizimida muayyan nomutanosibliklar yuzaga keldi. Dialektologiya masalalari. O‘zbek tili turli shevalardan tashkil topgan bo‘lib, ularning o‘rganilishi til tarixini anglashda muhim ahamiyatga ega. 20-asrda dialektologiya sohasida muhim tadqiqotlar olib borildi. Shunga qaramay, barcha hududiy shevalar to‘liq o‘rganilmadi. Ayrim hududlarda olib borilgan tadqiqotlar yetarli darajada tizimli emas edi. Bu esa o‘zbek tilining umumiy tasnifini yaratishda muammolar tug‘dirdi. Grammatik tadqiqotlar. 20-asrda o‘zbek tili grammatikasi bo‘yicha fundamental tadqiqotlar yaratildi. Morfologiya va sintaksis sohalari chuqur o‘rganildi, grammatik kategoriyalar tizimi ishlab chiqildi. Biroq ayrim nazariy masalalar bo‘yicha turli qarashlar mavjud bo‘lib qoldi. Masalan, so‘z turkumlari tasnifi, gap bo‘laklari talqini kabi masalalarda yagona fikr shakllanmadi. Leksikologiya va lug‘atchilik 20-asr o‘zbek tilshunosligida leksikologiya va lug‘atchilik ham muhim yo‘nalishlardan biri bo‘ldi. Turli lug‘atlar, jumladan izohli, tarjima va terminologik

lugʻatlar yaratildi. Bu lugʻatlar til boyligini saqlash va rivojlantirishda muhim rol oʻynadi. Shu bilan birga, ayrim lugʻatlarda soʻzlarning izohi yetarli darajada mukammal berilmaganligi ham tanqid qilindi. Til siyosati va ideologiya taʼsiri Sovet davrida til siyosati ideologiya bilan chambarchas bogʻliq edi. Bu esa tilshunoslik tadqiqotlariga ham bevosita taʼsir koʻrsatdi. Ayrim ilmiy qarashlar siyosiy sabablar tufayli cheklab qoʻyildi. Tilning tabiiy rivoji koʻpincha siyosiy maqsadlarga boʻysundirildi. Natijada baʼzi ilmiy izlanishlar toʻliq amalga oshirilmay qoldi yoki bir yoqlama talqin qilindi. Mustaqillik arafasidagi oʻzgarishlar 20-asrning oxirlariga kelib, oʻzbek tilshunosligida yangi bosqich boshlandi. Mustaqillik arafasida milliy qadriyatlarni tiklash, ona tiliga eʼtiborni kuchaytirish jarayoni boshlandi. Bu davrda oʻzbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeiini mustahkamlash, milliy terminologiyani rivojlantirish va til siyosatini qayta koʻrib chiqish zarurati yuzaga keldi.

Xulosa

20-asr oʻzbek tilshunosligi murakkab va ziddiyatli, ammo sarmahsul davr boʻldi. Bu davrda tilshunoslik fanining asoslari yaratildi, koʻplab ilmiy yoʻnalishlar shakllandi. Shu bilan birga, yozuv islohoti, terminologiya, til siyosati kabi muammolar yuzaga keldi.

Bugungi kunda ushbu muammolarni chuqur oʻrganish va ulardan toʻgʻri xulosa chiqarish muhim ahamiyatga ega. Oʻzbek tilining rivoji uchun tarixiy tajribaga tayangan holda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent.
2. G'ulomov A. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent.
3. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent.
5. O'zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent.
6. Reshetov V. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent.
7. Abdurahmonov G'. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. – Toshkent.
8. Hojiev A. Lingvistik terminlar izohi. – Toshkent.
9. Yo'ldoshev B. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent.
10. Karimov S. O'zbek tilining rivojlanish bosqichlari. – Toshkent.